

דף פז

'כסוה ונתגלה – פטור מלכסות' – ומותר אף לכתחילה לכסות ומיד אחר כך לנקות את המקום מן הדם. ואולם אין לגלותו לכתחילה לצורך הדם. וכן אין לשחוט ולכסות במקום התורפה, מקום העשוי להתגלות מצד עצמו, כגון ברשות הרבים שהעוברים ושבים יגלוהו בדישתם. – כן היא שיטת התבואות שור (לבושי שרד' כה, יג יח – עפ"י הרא"ה בבדק הבית ב"א ש"ה, שמקום העשוי להתגלות אפילו נתכסה פעם אחת אינו נחשב כיוסי). ואולם מנהג העולם להקל בזה, שאפילו במקום העשוי להתגלות – מועיל. (עפ"י פרי חדש ופתי שם; פרי מגדים במ"ז סק"ט כ"א).

וכן הורה למעשה בשו"ת שבט הלוי (ח"ה פז) אודות כיסוי הדם במשחטות הגדולות, שהדם מצטבר בתוך אמבטיה, ומיד אחר שמכסים אותו, מנקים אותו, ואין הדם נשאר מכוסה אלא כהרף עין.

ושפך וכסה – במה ששפך בו יכסה, שלא יכסנו ברגל, שלא יהיו מצוות בזויות עליו – כלומר, אעפ"י שכן היא דרך טבעית, לכסות ברגל, ולכאורה אין בפעולה זו משום הוראת בזיון – לא יעשה כן, כי יש להקפיד להראות שמכבד את המצוה, שלא ייראה כאילו אין המצוה חשובה לו לכבדה. נמצא שאם אינו מכבדה כראוי, הרי בזה עצמו הוא מבזה את המצוות, שנראה שאין המצוות חשובות עליו לכבדן.

וכן כתב החיד"א (בספרו 'חומת אנך'), שיש לכבד המצוה בלבישת בגדים נאים ביותר בעת קיומה. (עפ"י טעם ודעת – ויקרא יז, ג)

'מעשה באחד ששחט וקדם חבירו וכסה, וחייבו רבן גמליאל ליתן לו עשרה זהובים...' – לא מצינו חיוב זה אלא כשחטף מצוה מחבירו לעצמו, וכן לענין מצות כיסוי – המצוה מתקיימת אצל כל אחד שכיסה, והלכך כשבא זה וכיסה וברך, קיים הוא את המצוה ואין ברכתו ברכה לבטלה. (ואפשר שהוא כענין נהנה מנכסיו חבירו, שאם הלה חסר, חייב לשלם עבור הנאתו, והכא נמי זה הרוויח מצוה והלה חסרה בלקיחתו של זה), אבל לא מצינו שום חיוב וקנס על ביטול מצוה מחבירו גרידא. (עפ"י הט"ז י"ד כח סק"ח; שו"ת אחיעזר ח"ג עג, ד)

– אף על פי שעשה עוולה בכך שגזל ברכתו של חברו – אין כאן ברכה לבטלה, מאחר שהמצוה שייכת לכל ישראל אלא שהשוחט קודם לכל אדם. והוא הדין לענין מילה (שהראשונים השווה לכיסוי הדם), שהמל בעל-כרחו של האב, (גם כאשר האב רצה לימול בעצמו), אין כאן ברכה לבטלה. ואינו דומה למי שגזל סאה חטים וטחנה ולשה ואפאה והפריש חלה, שברכתו ברכה לבטלה ואין זה מברך אלא מנאץ – כי על כל פנים אינו גזל ממש. (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"ג צז – עפ"י הט"ז יו"ד כח סק"ח).

'דאמר ליה ההוא צדוקי לרבי מי שיצר הרים לא ברא רוח ומי שברא רוח לא יצר הרים... אמר ליה: שוטה, שפיל לסיפיה דקרא: ה' צ-באות שמו' – אותו צדוקי נטה להאמין בשניות ואמר כי מי שברא הגשמי ('הרים') לא ברא הרוחני ('רוח'). והשיבו רבי תשובתו בצדו 'ה' צ-באות שמו' – ה' שהוא שמו המיוחד, הוא מהוה שני הצבאות, הגשמי והרוחני. (עפ"י מהרש"א. וע"ע במובא בסנהדרין לט). – לכך תקנו בסוף ברכת מעריב ערבים, לומר ה' צ-באות שמו, להורות על אחדות הבורא, יוצר אור ובורא חושך (עפ"י ריטב"א בשם רבנו אליהו מפריז. ע"ש)

'יתב רבי תלת תעניתא' – לפי שהיה גדול ונשיא בישראל והיו הכל מתאספים כשמתווכחים, היה חילול וגנאי אם ינצחוהו. (תורא"ש)

'כוס של ברכה אתה שותה או ארבעים זהובים אתה נוטל' – לא משום שתית הכוס, אלא היה רוצה לשלחו קודם ברכה, שלא ישתתף עמהם בברכה, משום שהיה מין. (תורא"ש)

– כתבו הראשונים (ערמב"ן, רשב"א, ר"ן, ריטב"א, ועוד) שלפי המסקנא, בין החוטף מצוה ללא ברכה בין החוטף ברכה ללא מצוה – חייב עשרה זהובים, (ואעפ"י שמכאן אין ראייה אלא לענין ברכה, בסוגיא בב"ק (צא) מבואר שאף במצוה שאין בה ברכה חייב).

ואמנם כאשר חוטף מצוה שיש עמה ברכה – משלם עשרה ולא עשרים, כמבואר כאן לענין כיסוי, כיון שאי אפשר לברכה שתאמר ללא המצוה.

(ואין להקשות לפי זה, מהו שהורה רבנו תם במוהל שחטף המצוה ממוהל אחר, שפטור מלשלם משום שהמוהל השני נכח שם והיה עונה 'אמן' וגדול העונה 'אמן' יותר מן המברך – והלא מכל מקום יתחייב משום המצוה? לא קשיא, שהרי מצוה זו עושה בשליחות האב, וגם המוהל הראשון לא היה אלא שליח, על כן מצד המצוה הרי לא חטף אלא שליחות, ולכן לא דנו לחייבו אלא מצד הברכה. וצ"ב).

'...השוחט ונבלע דם בקרקע חייב לכסות. התם כשרשמו ניכר' – ואף על פי שקצת מן הדם נבלע ונתכסה, והרי להלכה קיימא לן כשיטת ר' יהודה (פה) שאין צריך לכסות את כל הדם אלא די במקצתו – כאן שלא נתקיימה המצוה עדיין, שהרי נתכסה מאליו ולא על ידי האדם – לא פקעה המצוה, וצריך האדם לכסות עוד. והוא הדין כשכסתה הרוח מקצת מן הדם – צריך האדם לכסות עוד. (עפ"י הרוקח – הלכות כיסוי הדם; שפת אמת שבת כה: ואולם במנחת חינוך (קפו) כתב להסתפק בדבר. – מובא בהערות הרי"ד אילן לחודשי הרשב"א, מוסה"ק, הערה 76.

ונראה לפי"ז שהוא הדין כשאדם כיסה מקצת, ולא נתכוין לשם מצוה וכדומה, באופן שלא יצא ידי חובתו – עליו לכסות עוד בברכה, שהרי מצוותו לא פקעה. ואולם אם כיסה הכל באופן זה, אין חיוב לגלות ולכסות כדין, שהרי גם בכיסו הרוח לא שמענו חיוב לגלות ולכסות).

(ע"ב) 'לא שנו אלא שנפלו מים לתוך דם אבל נפל דם לתוך מים ראשון ראשון בטל' – נתבאר בובחים עח. ועע"ש בדף עט בענין תערובת איסור בהתר כשהאיסור ניכר במראיתו.

דף פח

'ר' יהודה סבר: דמו ואפילו מקצת דמו' – וכן הלכה. (כן דעת רוב-ככל הראשונים, דלא כדעת הרז"ה ורבנו יהונתן). ויש מן האחרונים שכתבו שאף לר' יהודה לכתחילה מצוה לכסות כל הדם. (משכנות יעקב ועוד – ע' במובא לעיל פה). ואולם מסקנת הפוסקים האחרונים כפי פשטות הסוגיא והפוסקים, שאף לכתחילה די בכיסוי מקצת דם (ע' שו"ת משיב דבר ח"ב יא; חזו"א ג, כד, ועוד), אלא שנראה מדברי הפוסקים שאף לר' יהודה לא די במקצת מדם התמצית אלא מקצת דם הנפש. (עפ"י חזון איש שם. ובאר דברי הרמ"א שלכתחילה יש להמתין לכל דם הקילוח, היינו עצה טוב למגדר מילתא, שאם ימהר, לפעמים ימהר קודם התחלת הקילוח).

דף פז

- קלח. א. על מי מוטלת מצות הכיסוי? האם מותר לכסות ברגל?
ב. החוטף מצוה או ברכה מחברו – מה דינו?
ג. כסהו ונתגלה; כסתו הרוח; נבלע הדם בקרקע – מה הדין?
ד. דם שנתערב במים, ביין או בדם שאינו טעון כיסוי – מה דינו לענין כיסוי הדם; זריקתו על המזבח לכפר; הכשר לקבלת טומאה?
ה. הנוזל הצלול המצטבר בדם שעומד – מה דינו לענין שתייתו, לענין טומאה ולענין הכשר לקבלת טומאה?
ו. משקים היוצאים מן המת, מן השרץ ומן הזב – מה דינם לענין טומאה?
א. לכתחילה מוטל על השוחט לכסות את הדם (ושפך וכסה). לא כסה, וראהו אחר – על הרואה לכסותו (... ואמר לבני ישראל).
יכסה ביד ולא ברגל (ושפך וכסה) – במה ששפך יכסה, כלומר ביד ולא ברגל, שלא יהיו מצוות בזווית עליו.
- ב. החוטף מצוה מחברו (ר"ן, עפ"י ב"ק צא), וכן החוטף ברכה מחברו – חייב ליתן לו עשרה זהובים. (הלכך, קפץ וכיסה דם של חברו – משלם עשרה. חטף ברכת המזון – משלם ארבעים, ואם חטף גם את ברכת הכוס של יין – משלם חמשים. עפ"י תוס').
א. אין לו תקנה בהחזרת ברכה לחברו, כי מצוה ראשונה הלכה לה. ראשונים.
ב. בזמן הזה אין מחייבים אותו בתשלומים, שאין ב"ד דנים בדבר שאין בו חסרון כיס. ואולם אם תפש – אין מוציאים ממנו. עפ"י ראשונים.
ג. מי שעמד וקרא בתורה במקום חברו, ואפילו במקום כהן – פטור. משום שכולם חייבים בקריאת התורה. תוס'.
ד. מי שחטף ברכה מחברו וברך בקול, וחברו נכח שם, אין החוטף חייב לשלם לו, לפי שזה עונה 'אמן' וגדול העונה אמן יותר מן המברך. וגם אם לא ענה 'אמן', איהו דאפסיד אנפשיה. עפ"י ר"ת.
- ג. כסהו ונתגלה – פטור מלכסות. (נתמעט מוכסו).
כסתו הרוח – כל עוד הדם מכוסה, פטור מלכסות. נתגלה – חייב לכסות, שאין דיחוי אצל מצוות. (מובא בשם הרוקח ועוד, שאם כיסתה הרוח מקצת מן הדם, אעפ"י שלהלכה אין צריך לכסות אלא מקצת, עדיין לא נתקיימה המצוה, וצריך האדם לכסות עוד. והמנ"ח (קפו) הסתפק בזה).
נבלע הדם בקרקע – אם רישומו ניכר חייב לכסות.
(כסהו חרש שוטה וקטן – נחלקו האחרונים אם זה דומה לכסתו הרוח, או לאדם בר-דעת שכיסה. (מובא בדרכי תשובה כח ס"ק סב). ובמאירי כתב כצד זה האחרון).
- ד. דם שנתערב במים – אם מראה דם ניכר במים, חייב לכסות. (י"א: דוקא מראה דם גמור. עתוס' כאן ובנוחים עה), ואם לאו – פטור. נתערב ביין – רואים כאילו היה היין מים. נתערב בדם הפטור מכיסוי – לחכמים, דינו כנתערב בשאר משקים. לר' יהודה, מין במינו לא בטל ולעולם טעון כיסוי.
אין חילוק אם נשפך הדם לתוך מים או המים נשפכו לתוך הדם. (ואין אומרים ראשון ראשון שנשפך למים בטל – כיון שאין דיחוי אצל מצוות, וחוזר הדם וניער כשניכר, להתחייב בכיסוי).

וכן הדין לענין דם קדשים שנתערב. ואולם שם יש חילוק, שאם נשפך הדם למים מעט מעט, (ואפילו ברצף. עפ"י תוס') – קמא קמא בטיל, וכבר נדחה מעל גבי המזבח. (יש דעות שאינן סוברות 'רואין' – ע' בנבחים עח-עט).

והוא הדין לענין הכשר לקבלת טומאה, דינו כלענין כיסוי. (ונפקא מינה, כגון שנתערב הדם מעצמו במי גשמים, שהם אינם מכשירים, כל שלא באו לדעת האדם ולרצונו. הערת הר"ד ויור: אך לענין דין 'קמא קמא בטיל' נראה לכאורה שדינו כקדשים, שרק במצוות אין דיחוי).

ה. הנוזל הצלול שבדם – אין האוכלו חייב כרת אלא אם אכל עמו כזית דם ממש. (הגרעק"א צידד לפרש בדעת רש"י, שאם יש בתערובת זו כזית דם ממשי בתוך כדי אכילת פרס, גם אם אכל רק כזית מן התערובת כולה – חייב).

וכן אינו נטמא באהל אלא עם יש עמו רביעית מן הדם האדום. (כ"פ רש"י ותוס'). ולענין הכשר לקבלת טומאה – אם אין בו מראית דם, אינו מכשיר.

ו. משקה היוצא מן המת אינו מטמא באהל, חוץ מדם שנטמא מהתורה. (נפש מת). וכן כל מראי אדמומית שבו, טמאים.

ואפילו במגע-מת אינו מטמא. ואולם מטמא טומאת-משקין ברביעית. (להסבר אחד בתוס', מדובר כשלא נגע במת בעת יציאתו ממנו, כגון שיצא דרך שפופרת, אבל אם נגע – נטמא בפחות מרביעית ע"י מגע המת. ולהסבר אחר, אפילו נגע במת ביציאתו, מן התורה אינו נחשב 'משקה', ולא גזרו חכמים אלא ברביעית. עוד כתבו התוס' שלענין תרומה וקדשים, מטמאים אף בפחות מרביעית).

אבל משקה היוצא מן השרץ ומן הזב – טמאים כראשון לטומאה מדרבנן, (שגזרו עליהם טומאה, לפי שאין בני אדם בדלים מהם). ויש משקים שהם אב הטומאה, כגון זיבה, רוק, ומי רגלים של זב (שהם מצטברים ויוצאים מן הגוף, שלא כדמעות או חלב אשה וכד').

דף פח

קלט. א. כמה דם צריך לכסות?

ב. במה מכסים ובמה אין מכסים? מהו כלל הדבר?

א. לרבנן (דברייטא. עתוס'), יש לכסות כל הדם, גם מה שעל הסכין ושככותלי בית השחיטה. (דמו – כל דמו). לר' יהודה, אפילו מקצתו (דמו – ואפילו מקצת דמו). לרשב"ג, אם כיסה דם הנפש (כולו. ערש"י; חזו"א ג, כד) – שוב אין צריך לכסות יותר. (דמו – דמו המיוחד. ואולם אם אין שם דם הנפש – חייב לכסות מדרבנן. רמב"ן).

(הלכה כר' יהודה; אין הלכה כרשב"ג. רי"ף, רב אחא משבחה, ר"ח, רמב"ם, ר"ת, רמב"ן, רשב"א, ר"ה, ריטב"א ועוד. וכן פסק בשו"ע. וי"א שמ"מ לכתחילה צריך לכסות כל הדם אף לר' יהודה. משכנות יעקב, ועוד. ויש ראשונים שפסקו כחכמים. ר"ה, רבנו יהונתן.

מבואר בפוסקים שלר' יהודה צריך מקצת של דם הנפש, ולא די במקצת מדם התמצית. ע' חזו"א ג, כד).

ב. מכסים בעפר, (אך לא בעפר המדבר, שאין זורעים בו ומצמיח. עפ"י תוס'). ויש סוברים שעפר המדבר כשר. ר"ן, בזבל הדק, בחול הדק, (הגדרת 'חול הדק' – כל שאין היוצר צריך לכתשו. ואולם אם